

ԳԱՔՐԻՆԵՆՑԱՆ Ա. Հ., ՄԱՂԱՔՅԱՆ Հ. Գ., ՎԱԼԵՍՅԱՆ Լ. Ն.

Վ. Ի. ԼԵՆԻՆԸ ԵՎ ՍՍՀՄ ԲՆԱԿԱՆ ՌԵՍՈՒՐՍՆԵՐԻ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒՄԸ

Չափազանցություն չի լինի ասել, որ բնական ռեսուրսներն ու առաջին հերթին լեռնահանքային արդյունաբերության, մետաղագործության ու էներգետիկայի զարգացումը կանխորոշող հանքային հումքը, չափանիշ են հանդիսանում երկրի հարստության, հզորության ու անկախության: Այսօր, երբ ողջ աշխարհի առաջագիմ մարդկությունը նշում է Մեծ հեղափոխական ու գիտության կորիֆեյ, կոմունիստական կուսակցության ու Սովետական պետության հիմնադիր Վ. Ի. Լենինի ծննդյան 100-ամյակը, մենք առանձնահատուկ գոհունակությամբ ենք նշում այն ականավոր դերը, որ խաղաց Վ. Ի. Լենինը մեր Հայրենիքի բնական ռեսուրսների ուսումնասիրման ու յուրացման գործում:

Վ. Ի. Լենինի գլխավորած Ժողկոմխորհի առաջին իսկ քայլերն ուղղված էին քայքայված լեռնահանքային ձեռնարկությունների վերականգնման գործին: Արդեն 1918 թ. ապրիլին Լենինը մշակում ու ներկայացնում է իր հայտնի «Գիտատեխնիկական աշխատանքների պլանի ուրվագիծը», որտեղ նա ընդգծում է գիտության ու ժողովրդական տնտեսության նոր փոխհարաբերությունները:

Վ. Ի. Լենինը իրեն հատուկ հեռատեսությամբ մասնավորապես գրում է՝ «Գիտությունների Ակադեմիային, որն սկսել է Ռուսաստանի բնական արտագրողական ուժերի սխտեմատիկ ուսումնասիրությունն ու հետազոտությունը, ժողովրդական տնտեսության գերագույն խորհրդի կողմից պետք է տալ հետևյալ հանձնարարությունը:

Մասնագետներից կազմել մի շարք հանձնաժողովներ, Ռուսաստանի արդյունաբերության վերակազմության և տնտեսական վերելքի պլանը հնարավորության չափ ավելի արագ մշակելու համար:

Այդ պլանի մեջ պետք է մտնի.

Արդյունաբերության ռացիոնալ տեղաբաշխումը Ռուսաստանում հումքի մոտիկության և աշխատանքի ամենանվազագույն կորստի հնարավորության տեսակետից՝ հումքի վերամշակությունից կիսաֆաբրիկատների վերամշակման բոլոր հաջորդական աստիճաններին անցնելիս ընդհուպ մինչև պատրաստի արդյունքի ստացումը:

Ներկայիս Ռուսաստանի Սովետական հանրապետության համար (առանց Ուկրաինայի և առանց գերմանացիների գրաված մարզերի) հումքի և արդյունաբերության բոլոր ամենագլխավոր տեսակները ինֆնուրույնաբար մատակարարելու հնարավորության առավելագույն ապահովում:

Առանձին ուշադրություն դարձնել արդյունաբերության և տրանսպորտի էլեկտրիֆիկացիային և էլեկտրականության կիրառմանը հողագործության մեջ»¹:

Պլանի այս հիմնական դրույթները հսկայական նշանակություն ունեցան գիտական հետազոտությունները ու ժողովրդական տնտեսությունը ճիշտ ուղիներով զարգացնելու գործում: Նրանք, ի վերջո, վճռական գործոն հանդիսացան երիտասարդ սովետական հանրապետությունը մեկուսացնելու և խեղդելու ձրգ-

1 Վ. Ի. Լենին, Ընտիր երկեր, հ. 2, Երևան, 1963, էջ 795—796.

ստող հակահեղափոխության և ինտերվենտների ուժերի դեմ հաղթանակի ապահովման համար:

Բնորոշ է, որ Վ. Ի. Լենինը այդ աշխատանքները դիտում էր իբրև Ռուսաստանյան գիտությունների ակադեմիային կից դեռ 1915 թ. ստեղծված Բնական արտադրողական ուժերի ուսումնասիրման հանձնաժողովի (ԲԱՈԻՀ) գործունեության շարունակությունը: Այդ հանձնաժողովում աշխատում էին այնպիսի անվանի գիտնականներ, ինչպես Ա. Կարպինսկին, Ն. Անդրուսովը, Ա. Ֆերսմանը, Ն. Կուրնակովը՝ հայրենիքին նվիրված գործիչներ, որոնք անվերապահորեն անցել էին ժողովրդի ու Սովետական հանրապետության կողմը:

ԲԱՈԻՀ (հետագայում ԱՈԻՈԻԽ՝ արտադրողական ուժերի ուսումնասիրման խորհուրդ) ի կատարումն ու ղարգացումն հեղափոխության առաջնորդի հանձնարարականների, ստեղծում է մի շարք հատուկ խմբեր ու մասնագիտացված ինստիտուտներ՝ երկրաբանության, աշխարհագրության, ջրաերկրաբանության, հողագիտության, ֆիզիկայի, քիմիայի ու այլ բնագավառների գծով, որոնք եռանդուն կերպով ձեռնամուխ են լինում Վ. Ի. Լենինի մշակած պլան-ուրվագծի իրագործմանը:

Հանրահայտ է, օրինակ, այն հսկայական ուշադրությունը, որ Աշխատանքի ու պաշտպանության խորհուրդը (ԱՊԽ) Վ. Ի. Լենինի գլխավորությամբ սկսած 1918—1919 թվականներից, նվիրում էր երկրի ընդերքի հարստությունների ուսումնասիրմանն ու յուրացմանը, մասնավորապես Կուրսկի մագնիսական անոմալիայի հետախուզմանը, որտեղ ներկայումս հայտնաբերված են աշխարհի խոշորագույն երկաթի պաշարները:

1922 թ. ապրիլի 5-ին Վ. Ի. Լենինը գրում է իր տեղակալներին՝ «Ձեռ ուշադրությունն եմ հրավիրում Կուրսկի մագնիսային անոմալիայի ուսումնասիրման աշխատանքների արտակարգ կարևորության վրա... Ես շատ եմ վախենում, որ այդ դուրծը կատարեն առանց մեծ եռանդի»:

Բանն այն է, որ Սովետական կարգերի հաստատումից անմիջապես հետո, երբ Ռուսաստանի արդյունաբերությունը իմպերիալիստական և ասլա քաղաքացիական պատերազմների հետևանքով քայքայված էր, Վ. Ի. Լենինը հումքային սրտբլեմը բնորոշեց որպես կարևորագույններից մեկը, որի լուծումը անհրաժեշտ է սոցիալիստական կարգերի զարգացման ու ամրապնդման համար:

Վ. Ի. Լենինը, որպես իմաստուն պետական գործիչ, բազմիցս ընդգծում էր երկաթի ու գունավոր մետաղների ձուլման, նավթի ու քարածխի արդյունահանման, հիդրոէներգետիկ ռեսուրսների օգտագործման անհրաժեշտությունը, ծանր արդյունաբերության ու էներգետիկայի զարգացման կարևոր դերը:

Վ. Ի. Լենինը ակտիվ մասնակցությամբ 1920-1921 թթ. կազմվում է ԳՈԷԼՐՈ-ի պլանը՝ երկրի էլեկտրիֆիկացման գլխավոր ծրագիրը, որը հսկայական նշանակություն ունեցավ երկրի էկոնոմիկայի ինդուստրիալ հիմքի վրավերակառուցման համար: Կատարելով հատկապես մեծ առաջնորդի պատգամները, Սովետական Միությունը այժմ դարձել է հզոր ինդուստրիալ պետություն, որն առաջին տեղն է զբաղում աշխարհում երկաթի ու մանգանի հանքանյութերի և քարածխի հանույթով, առաջատար տեղերից մեկը՝ ոլորտայտի ու գունավոր մետաղների, նավթի ու բնական գազի, ինչպես նաև էլեկտրաէներգիայի արտադրությամբ:

Ժողովրդական տնտեսության զարգացման համար մեծ նշանակություն ունեցավ Պետպլանի ստեղծումը 1921 թ. (Լենինի 21/2-ի ստորագրված դեկ-

րեալը)։ Իսկ մի փոքր ավելի ուշ՝ Կենտրոնական առնիքներ Տնտեսական շրջանացման հանձնաժողովի ստեղծումը, որը գլխավորեց Մ. Ի. Կալինինը։

Հիշենք, որ դեռ անցյալ դարի վերջին «Կապիտալիզմի զարգացումը Ռուսաստանում» գրքում, Վ. Ի. Լենինը շեշտում էր սոցիալ-տնտեսական հետադուստություններում շրջանային մոտեցման նշանակությունը և մշակել էր Ռուսաստանի տնտեսական շրջանացումը։ Նա ամենօրյա մեծ ուշադրություն էր նվիրում շրջանացման հանձնաժողովի աշխատանքներին։

Հանձնաժողովը մշակեց «Ռուսաստանի տնտեսական շրջանացման հարցի շուրջը» թեզիսները, որոնք ստացան Վ. Ի. Լենինի հավանությունը։ Այնտեղ նշվում էր, որ նման շրջանացումը հնարավորություն կտա փոխադարձ սերտ կապ հաստատել բնական ռեսուրսների, բնակչության հմտությունների, նախորդ մշակույթների կուտակած արժեքների, նորագույն տեխնիկայի միջև և այդպիսով, ստանալ լավագույն արտադրական համակցություն (կոմբինացիա)։

Կուսակցության 11-րդ համագումարում (մարտ-ապրիլ 1922 թթ.) Վ. Ի. Լենինը գոհունակությամբ հայտարարում է, որ այժմ Ռուսաստանի բաժանումը մարզային շրջանների կատարված է գիտական հիմքի վրա։ Հաշվի առնելով տնտեսական, վառելիքային, կլիմայական, կենցաղային, արտադրական և ուրիշ պայմանները։

Ի կատարումն մեծ Լենինի պատգամները, կուսակցության նոր ծրագրում ու ՍՄԿԿ 23-րդ համագումարի որոշումներում առաջ են քաշված նոր վիթխարի խնդիրներ երկրի հանքա-հումքային բաղադրի ընդարձակման, արդյունաբերության ու գյուղատնտեսության զարգացման ուղղությամբ։

Այսպես նոր կարևոր խնդիրներ է դնում երկրի մասին գիտությունների առաջ։ Երկրաբանության բնագավառում առավել ակտիվալ են այնպիսի պրոբլեմները, ինչպիսիք են երկրակեղևի խորքային ու վերին թիկնոցի (մանթիայի) ուսումնասիրումը, գեոֆիզիկական, գեոքիմիական և ժամանակակից այլ մեթոդների լայն կիրառումը, փորձարարական աշխատանքների, բարձր ճնշումների ու ջերմաստիճանների պայմաններում մագմաառաջացման ու հանքառաջացման երկրաբանական պրոցեսների մոդելացման աշխատանքների զարգացումը։

Աշխարհագրագետների կարևորագույն խնդիրն է ուժեղացնել հանրապետության բնական ռեսուրսների ու պայմանների գնահատման ու ռացիոնալ օգտագործման գիտական հիմունքների մշակումը, ուսումնասիրել տնտեսական շրջանների ու արտադրական, տերիտորիալ կոմպլեքսների ձևավորման ու զարգացման օրինաչափությունները՝ կատարելով համապատասխան գիտական կանխագուշակումներ։ Անհրաժեշտ է առանձնահատուկ ուշադրություն դարձնել քարտեզագրական ու մաթեմատիկական մեթոդների ավելի լայն կիրառությանը աշխարհագրական հետադուստությունների մեջ։

Մեր՝ Հայկական Սովետական Հանրապետության համար, որտեղ 1920 թ. նոյեմբերին հաղթանակեց սովետական իշխանությունը, մեծ Լենինի նախագծումների իրականացումը ունեցավ վիթխարի նշանակություն։ Անդադար պատերազմների ու արշավանքների հետևանքով ավերված Հայաստանը, նրա բաղմաշարչար, ֆիզիկական բնաջնջման եզրին հասած ժողովուրդը հիսունամյա պատմական ժամանակամիջոցում (1920—1970 թթ.) ապրեց իր վերածնունդը։ Ժամանակակից Հայկական ՍՍՀ, Սովետական Միության տասնհինգ իրավահավասար հանրապետություններից մեկը, դարձել է ինդուստրիալ երկիր՝

բուն զարգացող արդյունաբերությամբ, դյուղատնտեսությամբ, բարձր կուլտուրայով: Ուսումնասիրվում ու յուրացվում են հանրապետության հանքային հարստությունները, և հումքի այնպիսի կարևոր տեսակներ, ինչպիսիք են պղինձը, մոլիբդենը, ալյումինի հումքը, երկաթը, ոսկին, շինանյութերը, բենտոնիտը, և այլն ունեն համամիութենական նշանակություն: Արագ զարգանում է մեր էներգետիկան, որտեղ բացի ջրաէներգետիկ ռեսուրսների լայն օգտագործումից (մասնավորապես հիդրոէլեկտրակայանների Սևան-Հրազդանի ու Որոտանի համակարգերը) կարևոր դեր կխաղան ջերմաէլեկտրական ու ատոմային կայանները:

Հայաստանի գիտությունների ակադեմիան, ստեղծված 1943 թ., ընդգրկում է մինչև 30-գիտա-հետազոտական ինստիտուտներ, որոնք լուծում են լուրջ գիտական պրոբլեմներ: 12 բուհերում, այդ թվում Երևանի պետական համալսարանում ու պոլիտեխնիկական ինստիտուտում սովորում են ավելի քան 50 հազար ուսանողներ, որոնք բարձրորակ մասնագետներ կդառնան ժողովրդական տնտեսության բոլոր ճյուղերի համար:

Նշելով մեծ լենինի ծննդյան 100-ամյակը, ԳԱ «Գիտություններ Երկրի մասին» բաժանմունքի գիտնականները հավաստիացնում են, որ բոլոր ուժերն ու գիտելիքները կնվիրեն մեր երկրագնդի ուսումնասիրմանը, Սովետական Միությունում կոմունիզմի նյութատեխնիկական բազայի ստեղծմանը:

Հայկական ՍՍՀ ԳԱ

«Գիտություններ Երկրի մասին» բաժանմունք

Ստացվել է 14.11.1970 թ.

Л. А. ВАЛЕСЯН, А. А. ГАБРИЕЛЯН, И. Г. МАГАКЬЯН

В. И. ЛЕНИН И ИЗУЧЕНИЕ ПРИРОДНЫХ РЕСУРСОВ СССР

Не будет преувеличением сказать, что природные ресурсы и, прежде всего, минеральное сырье, определяющее развитие горнорудной промышленности, металлургии и энергетики, являются мерилем богатства, могущества и независимости страны.

Сейчас, когда все передовое человечество отмечает знаменательную дату — столетие со дня рождения великого революционера и корифея науки, основателя коммунистической партии и Советского государства — Владимира Ильича Ленина, нельзя не сказать о той огромной роли, которую сыграл В. И. Ленин в деле изучения и освоения природных ресурсов нашей Родины.

Первые же шаги деятельности Совнаркома, руководимого В. И. Лениным, были направлены на восстановление разрушенных горнорудных предприятий и связанных с ними металлургических и металлообрабатывающих заводов. Уже в апреле 1918 года Ленин представляет свой «Набросок плана научно-технических работ», в котором подчеркиваются новые черты взаимосвязи науки и народного хозяйства.

С присущей ему прозорливостью Владимир Ильич пишет, в частности: «Академии наук, начавшей систематическое изучение и обследование естественных производительных сил России, следует немедленно дать от Высшего совета народного хозяйства поручение образовать ряд комиссий из специалистов для возможно более быстрого составления плана реорганизации промышленности и экономического подъема России.

В этот план должны входить:

Рациональное размещение промышленности в России с точки зрения близости сырья и возможности наименьшей потери труда при переходе от обработки сырья ко всем последовательным стадиям обработки полуфабрикатов вплоть до получения готового продукта.

Наибольшее обеспечение теперешней Российской Советской республике (без Украины и без занятых немцами областей) возможности самостоятельно снабдить себя всеми главнейшими видами сырья и промышленности. Обращение особого внимания на электрификацию промышленности и транспорта и применение электричества к земледелию»¹.

Эти основные положения плана имели огромное значение в деле развития научных исследований и правильного выбора путей развития народного хозяйства, наконец, они стали решающим фактором обеспечения победы над силами контрреволюции и интервентов, стремившихся блокировать и задушить молодую Советскую республику.

¹ В. И. Ленин, Полное собрание сочинений, т. 36, М., 1962, стр. 228—231.

Характерно, что В. И. Ленин намеченные им работы рассматривал как продолжение деятельности созданной при Российской Академии наук еще в 1915 году Комиссии по изучению естественных производительных сил (КЕПС), в составе которой работали такие выдающиеся ученые, как А. Карпинский, Н. Андрусов, А. Ферсман, Н. Куриakov—патриоты, безоговорочно вставшие на сторону народа и Советской республики.

КЕПС (впоследствии СОПС — совет по изучению производительных сил) в развитии и во исполнение программы вождя революции создает ряд специальных групп и специализированных институтов (в области геологии, географии, гидрогеологии, почвоведения, физики, химии и др.), которые энергично берутся за решение задач, поставленных планом — наброском В. И. Ленина.

Известно, например, то огромное внимание, которое уделял, уже начиная с 1918—1919 гг. Совет труда и обороны (СТО), возглавляемый В. И. Лениным, изучению и освоению минеральных богатств недр и, в частности, изучению и разведке Курской магнитной аномалии, где ныне выявлены крупнейшие в мире запасы богатых железных руд. 5/IV—1922 г. В. И. Ленин пишет своим заместителям: «Обращаю внимание на исключительную важность работ по обследованию Курской магнитной аномалии... Я очень боюсь, что это дело будет проведено без достаточной энергии».

Дело в том, что сразу же после установления Советской власти, когда промышленность России была разрушена империалистической, а затем и гражданской войнами, В. И. Ленин определил сырьевую проблему как одну из основных, решение которой необходимо для укрепления и развития социалистического строя.

В. И. Ленин, как мудрый государственный деятель, неоднократно указывал на необходимость интенсивного производства железа и цветных металлов, нефти и угля, использования гидроэнергетических ресурсов, на важную роль развития тяжелой промышленности и энергетики. При активном участии В. И. Ленина в 1920—1921 гг. был составлен план ГОЭЛРО — генеральный план электрификации страны, имевший огромное значение для преобразования экономики страны на индустриальной основе. Выполняя именно заветы великого вождя Советский Союз превратился ныне в мощную индустриальную державу, занявшую первое место в мире по добыче железных и марганцевых руд и каменного угля, одно из передовых мест по производству стали, цветных металлов, нефти и природного газа, электроэнергии.

Большое значение для развития народного хозяйства имело создание в 1921 г. (декрет от 21/II, подписанный В. И. Лениным) ГОСПЛАНА, а несколько позднее комиссии (при ВЦИК) по экономическому районированию страны (во главе с М. И. Калининым).

¹ В. И. Ленин, Полное собрание сочинений, т. 54, М., 1965 г., стр. 226—227.

Вспомним, что еще в своей работе «Развитие капитализма в России», написанной в конце прошлого века, В. И. Ленин подчеркивал значение районного подхода в социально-экономических исследованиях и сам разработал экономическое районирование России. Работе комиссии по районированию он повседневно уделял большое внимание. Комиссией были разработаны одобренные Владимиром Ильичем тезисы «К вопросу об экономическом районировании России», в которых подчеркивалось, что такое районирование даст возможность установить тесную взаимосвязь между природными ресурсами, навыками населения, ценностями, накопленными предшествующими культурами, новейшей техникой и, таким образом, получить оптимальную производственную комбинацию.

На XI съезде партии, в марте-апреле 1922 года, В. И. Ленин с удовлетворением отметил, что областное деление России произведено на научной основе с учетом экономических, топливных, климатических, бытовых, производственных и других условий.

Выполняя заветы великого Ленина, новая программа Коммунистической партии Советского Союза и решения XXIII съезда КПСС поставили перед нашим народом грандиозные задачи по расширению минерально-сырьевой базы, освоению новых природных ресурсов и развитию промышленности и сельского хозяйства страны.

Жизнь ставит новые важные задачи перед науками о Земле.

В области геологии наиболее актуальными являются такие проблемы, как: изучение глубинного строения земной коры и верхней мантии, широкое применение геофизических, геохимических и других современных методов, развитие экспериментальных работ и моделирование геологических процессов магмо- и рудообразования при высоких давлениях и температурах. Не менее важными являются проблемы, разрабатываемые географическими науками и геофизикой.

Важнейшая задача географов — усилить разработку научных основ оценки и рационального использования природных условий и естественных ресурсов республики, изучить закономерности формирования и развития экономических районов и производственно-территориальных комплексов, имея ввиду разработку соответствующих научных прогнозов. Необходимо особое внимание уделить более широкому внедрению в географические исследования картографических и математических методов.

В условиях нашей республики, которая с ноября 1920 года встала на путь новой жизни, выполнение начертаний великого Ленина имело огромное значение.

За исторически короткий пятидесятилетний срок (1920—1970 гг.) Армения, разоренная в прошлом бесконечными войнами и нашествиями, с ее многострадальным народом, находившимся на грани физического уничтожения, стала индустриальной страной с бурно развивающейся промышленностью, с развитым сельским хозяйством, высокой культурой. Современная Армянская ССР — одна из пятнадцати равноправных

цветущих республик Советского Союза. Интенсивно изучаются и осваиваются ее минеральные богатства, а такие важные виды их, как медь, молибден, алюминиевое сырье, железо, золото, строительные материалы, бентониты и некоторые другие ресурсы Армении имеют общесоюзное значение.

Быстро развивается электроэнергетика республики, в которой наряду с широким использованием гидроэнергетических возможностей республики (в частности на Севан-Разданском и Воротанском каскадах ГЭС) важную роль будут играть тепловые и атомные электростанции.

Академия наук Армянской ССР, созданная в 1943 году, объединяет до 30 научно-исследовательских институтов, решающих важные научные проблемы. В 12 ВУЗ-ах, и в их числе Ереванском университете и Политехническом институте, учатся более 50 тысяч студентов, готовясь стать высококвалифицированными специалистами для всех отраслей народного хозяйства.

Отмечая знаменательную дату — 100-летие со дня рождения великого Ленина, ученые Отделения наук о Земле Академии наук Армянской ССР заявляют, что они приложат все свои силы и знания для успешного решения актуальных задач науки о нашей Земле, для создания материально-технической базы строительства коммунизма в СССР.

ОНЗ АН Армянской ССР

Поступила 14.III 1970.